

Simmels sociologi. Hvordan er individ muligt?

Georg Simmel: *Hvordan er samfundet muligt? Udvalgte sociologiske skrifter*. København, Gyldendal 1998 (I serien *Moderne Tænkere*, udvalg og forord ved Nils Gunder Hansen)

Mange sociologer regner i dag Georg Simmel (1858 - 1918) blandt sociologiens klassikere på linje med Marx, Durkheim, Weber og Mead. Simmel er dog stadig mindre læst og mindre refereret til end de øvrige klassikere, hvilket hænger sammen med, at Simmel har være noget nær glemt i et halvt århundrede. Med det velvalgte udvalg af essay, *Hvordan er samfundet muligt?* er Simmel gjort mere tilgængelig for danske sociologer.

Der er fremsat en række bud på, hvorfor Simmel blev glemt. Nogen har peget på Simmels karriere: først i 1914 fik Simmel et ordinært professorat og dermed ret til at føre studerende til eksamen. Indtil da kunne Simmel kun knytte "elever" til sig ved sine idéers tiltrækningskraft. Simmel var en populær forelæser og skribent, men hans tænkestil var måske ikke den, der lettest skabte "elever". Simmel tilbyder ikke noget system til at ordne verden med. Systematikken i Simmels skrifter er en anden, nemlig en række analytiske greb som anvendes på alle mulige forskellige emner. Det drejer sig især om distinktioner som mellem form og ind-

hold, subjekt og objekt, det individuelle og det sociale samt efterligning og udskillelse. Hvor pointen altid er, at de to led er knyttet sammen, samtidig med at sammenknytningen har adskillelsen som forudsætning. Nogen mener, at det er baggrunden for, at Simmel ofte er blevet brugt - fx i amerikansk sociologi - som et stenbrud, hvor man har hentet enkelte essay eller idéer uden at forholde sig til Simmels sociologi eller værk som helhed.

Det kan dog synes noget frugtesløst at spekulere over, hvorfor Simmel blev glemt: der er så mange sociologer og tænkere, der er blevet glemt - heldigvis! Mere interessant er det, hvorfor han er blevet genopdaget, selvom det også er svært at give et udtømmende svar på det. Interessen for Simmel blev i 1980'erne vakt samtidig med en fornyet interesse for Durkheim, Weber og andre klassikere. Konferencer blev afholdt, antologier udgivet og de klassiske værker genoptrykt - ofte i forbindelse med udgivelsen af samlede værker. Hvorfor sociologien "søgte tilbage til rødderne" på det tidspunkt, skal jeg ikke gisne om her - blot konstatere, at Simmel kom med i denne bølge. Måske som et alternativ for dem, der ikke var tilfredse med det, de fandt hos de etablerede klassikere.

I den forbindelse var det ofte Simmels

modernitetsanalyse, der fristede. Simmel kunne tilbyde en indlevende analyse af det moderne på godt og ondt, som alternativ til såvel en ensidig modernitetskritik som det moderne som et rationelt projekt. Typisk er her David Frisbys påpejning af, at Simmels modernitetsopfattelse har mange ligheder med Baudelaires (Frisby 1981). Selvom mange har læst Simmels intenderede nøgterne analyse af det moderne samfund i hovedværket *Philosophie des Geldes* (Simmel 1989-: b.6) og i kondensatet "Storbyerne og det åndelige liv" som en modernitetskritik, så er Simmels konklusion:

På den måde vinder storbyerne en helt enestående, i uoverskuelige henseender frugtbar *plads i udviklingen af den sjælelige eksistens* (s. 206f, min fremhævnning).

Simmel er dog også blevet genopdaget, fordi han var den første sociolog, der beskæftigede sig med en række emner som storby, den fremmede, mode, mad, kærlighed og individualitet. Emner som ikke altid har været en del af den sociologiske mainstream, men som der netop i 1980'erne kom (fornyset) interesse for.

I dette review-essay vil jeg koncentrere mig om, hvorfor jeg mener, Simmel er værd at genopdage. Forinden vil jeg vurdere udvalget og give nogle henvisninger til yderligere fordybelse i Simmel.

Essay-udvalget

Simmels forfatterskab består af essays: hans bøger er enten lange essays eller de kan langt hen ad vejen betragtes som essay-samlinger. Derfor er det oplagt at oversætte et udvalg af Simmels essays frem for en af hans bøger. Kunsten er da at vælge blandt de essays, der kunne være interessante at få oversat. Der er ikke meget at sige Nils Gunder Hansens udvalg på. Man kunne have ønsket sig mere,

men hvert eneste essay virker oplagt at tage med, og en anden redaktør ville kun på enkelte punkter have valgt anderledes.

"Ekskurs om sansernes sociologi" er Gunder Hansens personlige fingeraftryk på udvalget, jf. titlen på hans bog om Simmel: *Sansernes Sociologi* (Hansen 1991). Men som et (kortere) eksempel på Simmels sociologi fungerer det fint. Personligt havde jeg gerne set essayet, "Die Geselligkeit" (selskabeligheden), inkluderet, som det vil fremgå nedenfor.

Undertitlen taler om "sociologiske skrifter", udvalget lægger da også ud med Simmels bestemmelse af sociologien i essayet "Sociologiens problem". Man kunne dog undre sig over, at der herudover kun er oversat ekskurser fra Simmels *Soziologie* (Simmel 1989-: b.11), samt at det herudover kun er "Måltidets sociologi", som fra Simmels hånd er betegnet sociologi. Simmels egen labelling af sine udgivelser er dog først og fremmest af filologisk interesse. Set fra nutiden er det i højere grad fællestrækkende - de samme analytikker, de parallelle pointer - på tværs af etiketter, der falder i øjnene. Således fremstår dette udvalg i hvert fald med en gennemgående tone, der er relevant for det felt, der i dag er sociologi - men hvor også en række andre discipliner er på banen.

Gesamtausgave og oversættelser

Vil man læse mere, er det selvfølgelig stedet *Georg Simmel Gesamtausgabe*, dvs. Simmels samlede værker, som er ved at blive udgivet (Simmel 1989-). Den er planlagt til at omfatte *alt*, hvad Simmel har udgivet, plus breve, efterladte skrifter samt forelæsningsudskrifter og referater i 24 bind. Foreløbig er bind 2 - 11, bind 14 og bind 16 udkommet - herunder alle Simmels sociologiske hovedværker. Af de kommende bind er det især de

to bind med essay fra årene 1909 -18, der er af interesse i denne sammenhæng: her trykkes fx "Måltidets sociologi".

De, der ikke færdes frit i det tyske, ser måske frem til bind 18 med Simmels engelsksprogede udgivelser, dvs. essays, der er oversat i Simmels levetid og godkendt af ham. Søger man i øvrigt oversættelser af Simmels sociologi er det bedste sted med hensyn til både oversættelse og udvalg *The Sociology of Georg Simmel* udgivet af Kurt H. Wolff (Simmel 1950).

På dansk fandtes før denne udgivelse kun tre essay, hvoraf de to er henholdsvis nyoversat og optrykt her. Det drejer sig om essayet, der låner titel til samlingen, samt Simmels måske mest berømte essay "Storbyerne og det åndelige liv" (Simmel 1991 og 1992). Begge kunne dårligt undværes i den første bog af Simmel på dansk. Det tredje essay, "Individualismens former" (Simmel 1917), er interessant ved at være trykt første gang i Simmel levetid.

Om Simmel på dansk

På dansk er der foreløbig kommet to introduktioner til Simmel: Henrik Ørnstrups *Personligheden og det Sociale* (1989) og Nils Gunder Hansens *Sansernes Sociologi* (1991). Ørnstrups bog er skrevet som en introduktion og er særdeles vellykket som sådan. Den kommer rundt om temaerne i Simmels forfatterskab - med det største kapitel viet til "Læren om det sociale". Den er skrevet i et tilgængeligt sprog, men forsimpler ikke de vanskelige problemstillinger, Simmels forfatterskab tager op. Ørnstrup bidrager også undervejs originalt til læsningen af Simmel, fx den tendentielle skelnen mellem individualitet og personlighed hos Simmel (Ørnstrup 1989:58-61).

Gunder Hansens bog er en bearbejdet udgave af hans licentiatsafhandling. Dens primære kvalitet er dens gennemgang af alle Simmels sociologiske hoved-

værker - en gennemgang som er sober og loyal. Ønsker man at sætte essayene i *Hvordan er samfundet muligt?* ind i forfatterkabets sammenhæng er Hansens bog den bedste genvej. Som introduktion må den dog stå i skyggen af Ørnstrup dels pga. dens omfang (300 sider mod Ørnstrups 120), dels fordi den ikke har den samme præcision og skarphed i fremstillingen af Simmel.

Sociologi som et perspektiv

Jeg skal i det følgende opregne de vigtigste grunde til, at jeg synes, Simmel er værd at læse. Der er altså ikke tale om en opsummering af Simmels sociologi, men om en fremhævnelse af nogle bestemte træk ved denne. Det drejer sig dels om den måde, han definerer sociologien som videnskab på og dels den måde, hvorpå han håndterer problemet omkring forholdet mellem individ og samfund. I forlængelse heraf bliver nogle særlige emner interessante for sociologien.

Det første træk, jeg vil fremhæve er, at Simmel - i essayet "Sociologiens problem" - bestemmer sin sociologi som en bestemt "betragtningstype" (s.21):

Indsigten i at mennesket ifølge hele sit væsen og alle sine ytringer er bestemt af, at det lever i vekselvirkning med andre mennesker, må nødvendigvis føre til en ny betragtningstype *inden for de såkaldte åndsvidenskaber*. (s. 21, Simmels fremhævnelse)

Dette er formuleret op imod den bestemmelse af sociologien, som var gængs på Simmels tid, i traditionen fra Comte, fx Durkheim (Larsen 1993), dvs. som et hvert studie af samfundet eller dele af dette. Ifølge Simmel ville denne bestemmelse af sociologien blot være et nyt navn for studier, der allerede udføres inden for de "historiske, psykologiske og norma-

tive videnskaber”, og dermed ville den ikke kunne sige andet end det, der allerede siges inden for disse discipliner.

I dag ville det være selvfølgeligt at bestemme sociologien ud fra dens objekt og/eller ud fra dens metode. Simmel kalder ganske vist sin betragtningssmåde for en metode, men den er ikke en metode i betydningen fremgangssmåde. Den er et særligt blik eller perspektiv, hvorved man får øje på noget. Simmel siger kun, at sociologien burde bestemmes ud fra sin betragtningssmåde, og ikke, at enhver videnskab må være bestemt ud fra sin betragtningssmåde. Men det ligger lige for at forlænge Simmels tanke, for de eksisterende kulturvidenskaber må jo kunne bestemmes som andre betragtningssmåder, idet de ser noget andet end sociologien.

Hvad er da sociologiens betragtningssmåde, og hvad ser den? Med sin sociologi kan Simmel se “former for samfundsmæssiggørelse”, som det hedder i undertitlen på hans *Soziologie* (Simmel 1989: b.11). Heri ligger for det første en fokusering på de sociale former fremfor det sociale indhold, dvs. interesser og drifter, som de øvrige åndsvidenskaber analyserer - fx beskæftiger økonomien sig med de økonomiske interesser. Eksempler på sociale former er:

Over- og underordning, konkurrence, efterligning, arbejdsdeling, partidannelse, repræsentation, samtidighed i sammenslutning indadtil og udelukkelse udadtil (s. 27).

Former, som kan findes på tværs af forskellige sociale indhold - fx findes partidannelse både i det politiske og i det religiøse liv. Selvom sociologien ikke bestemmes ved sit objekt, så har det altså et objekt: det, betragtningssmåden ser.

I formuleringen ligger for det andet, at det samfundsmæssige ikke er ifølge

Simmel: det bliver hele tiden til. Derfor taler han om samfundsmæssiggørelse (Vergesellshaftung), som består i “vekselvirkningerne” individerne og/eller andre sociale enheder imellem. Herved bliver Simmels sociologi lige så opmærksom på de flygtige sociale vekselvirkninger som fx en spadseretur som på de meget mere vedvarende som et nationalt fællesskab eller en verdensreligion.

Konfliktualitet eller mere direkte oversat strid er også en form for samfundsmæssiggørelse, som Simmels betragtningssmåde får øje på (Simmel 1989- b11, kap.IV). Striden er ifølge Simmel ikke en dysfunktion ved det sociale, men heller ikke indirekte en funktion ved det sociale, men i sig selv social, idet det er en vekselvirkning. Og striden har sine specifikke former, fx kampspillet, retsopgøret, jalousien og konkurrencen.

Hvordan er individ muligt?

Når Simmel i en ekskurs i sin *Soziologie* spørger, hvordan er samfund muligt? Så er der tale om en erkendelsesteoretisk reflektion - i den neokantianske tradition - over grundlaget for den videnskabelige disciplin sociologi. Samfundet er sociologiens objekt, hvis eksistens må tages for givet, mens man bedriver sociologi. Distancerer man sig fra sociologien og i stedet anlægger en erkendelsesteoretisk synsvinkel, kan man undersøge forudsætningerne for, at man overhovedet kan tale om samfund. Det er, hvad Simmel gør i denne diskurs - hvilke forudsætninger, han peger på, kommer jeg tilbage til.

Simmels sociologi kan i modsætning hertil siges bl.a. at handle om, hvordan individ er muligt? Lad mig nævne tre former for samfundsmæssiggørelse, der muliggør individet. Udvidelsen af en gruppe medfører en differentieringsproces, der igen medfører individualisering. Sociale differentieringsprocesser medfører individualisering ved at færre og fær-

re har præcis samme rolle i samfundet, hvorved den enkeltes plads nærmer sig det unikke (Simmel 1989-: b.11, kap. X).

De krydsende sociale cirkler/kredse er en anden form for samfundsmæssiggørelse, der gør individet muligt. Den enkelte er på et givet tidspunkt (og gennem sit liv) del af en række sociale cirkler: familien, slægten, arbejdspladsen, foreninger, kirke, stat osv. Inden for den enkelte cirkel er man måske ikke noget særligt, men ingen har den samme kombination af cirkler som en selv. Individet er den unikke fællesmængde mellem mange sociale cirkler (Simmel 1989-: b.11, kap. VI).

Den tredje form for samfundsmæssiggørelse, jeg vil nævne, er diskretionen, dvs. det fænomen, at andre ikke lader sig mærke med, at den enkelte indimellem falder ud af sin selvpræsentation, dvs. siger eller gør ting, som ikke passer med den personlighed, man ønsker at være. Vi ved altid mere om hinanden, end vi benytter os af i vekselvirkningen, hvilket er individets eneste mulighed for at holde sammen på sin personlighed (Simmel 1989-: b.11, kap. V).

Selvom Simmel ikke siger det så eksplicit, kan man kan sige, at individualitet er en socialitetsform ifølge Simmels sociologi. Her overfor står Simmels kultur- og livsfilosofiske overvejelser, hvor individualitetsdannelsen er prekær, fordi den objektive kultur (dvs. al den kultur individet står overfor) eskalerer, hvilket til stadighed gør det vanskeligere at danne sin egen subjektive kultur som en enhed, jf. "Kulturbegrebet og kulturens tragedie". Problemet opstår, fordi Simmel har en klassisk opfattelse af dannelse, hvor dannelse er at overskride sig selv i det almene.

Mange iagttagere har bemærket, at individualiteten er tragisk hos Simmel, dvs. de historiske processer, der muliggør individet, også vanskeliggør det. Som nævnt peger Henrik Ørnstrup (1989:58-61) på

en tendentiell skelnen hos Simmel mellem individualiteten som en socialitetsform og personligheden, som den enkeltes projekt. Ørnstrup understreger, at Simmel ikke bruger de to ord stringent således, men de to figurer kan identificeres hos Simmel.

Hvordan er samfundet muligt?

Vender vi tilbage til Simmels overvejelser over, hvordan samfund er muligt, så er stemningen ikke tragik, men harmoni. Jeg understregede ovenfor overvejelsens karakter af erkendelsesteoretisk ekskurs fra sociologien for at lade sociologien besvare det modsatte spørgsmål: hvordan er individ muligt? For Simmel er ekskursen dog ikke kun erkendelsesteori, men også sociologi, fordi overvejselsen ikke kun gælder for sociologens erkendelse af samfundet, men også for alle individers erkendelse af samfundet i det sociale liv.

Simmel identificerer tre a priori i menneskets erkendeevne, der gør samfund muligt - de tre a priori er dog ikke ment som en udtømmende liste. Det første a priori handler om, at vi altid erkender den anden i spændingsfeltet mellem type og personlighed. Vi ved, at købmanden ikke kun er købmand, men også er en personlighed som en selv. På den anden side kan vi ikke erkende en anden personlighed i noget, der bare ligner sin helhed, vi er derfor hele tiden tvunget ud i at benytte os af de forkortninger, som tilbydes i det sociale. Der er dog ikke bare tale om en forkortning, men også om en tilføjelse, idet vi alle kun er et fragment af vor personlighed, men behandles som en helhed i den sociale vekselvirkning (jf. fx diskretionen).

Det andet a priori er, at hvis individet er bestemt af det sociale, så må det også være noget ikke-socialt ved individet, for hvad er det ellers, der er bestemt. Men ikke alene må der være noget i individet,

der er uden for det sociale: dette udenfor må have betydning for det indenfor - for den måde individet er social på. Samfundet og individ er to perspektiver på samme ting. Dog ikke således som vægt og farve er perspektiver på samme ting. For et individ er på en gang et fuldkomment socialt væsen og en fuldkommen personel eksistens.

Det er i forbindelse med det tredje a priori, at Simmel taler om en harmoni mellem individ og samfund hinsides den iøjnefaldende konflikt imellem dem. Hvad Simmel hentyder til er en principiel sammenhæng mellem individets særegenhed og det sociale integration, som han eksemplificerer med det tyske ord, *Beruf's*, dobbeltbetydning af stilling og kald:

samfundet udvikler og tilbyder en "stilling", der nok adskiller sig fra andre stillinger, hvad indhold og omrids angår, men den kan principielt udfyldes af flere og bliver herved i en vis forstand noget anonymt - individet bliver fanget af denne stilling, trods dens almene karakter, på grund af et indre "kald", en kvalifikation, der føles som noget personligt (s. 68).

Den sociale helhed tilbyder en plads, som er individets forudsætning, og det enkelte individ tager individualiteten på sig som et projekt og skaber sig en personlighed.

Simmel er her i gang med at forlige sig med, at individ og samfund er to sider af samme sag. Selvom vi ofte tænker individ og samfund som modsætninger, og svinger mellem at forklare samfundet ud fra individet og at forklare individet ud fra samfundet, så kan individ ikke tænkes uden samfund og samfund ikke tænkes uden individ. Det er dog vigtigt at understrege, at Simmel ikke formåede at overføre denne erkendelse til sin kul-

tur- og livsfilosofi. - At han ikke formåede at modernisere dannelsesforestillingen.

Mode, måltid og selskabelighed

Til gengæld kan man i nogle af Simmels sociologiske analyser genkende figuren. Det grundliggende i Simmels analyse af "Moden" er således, at man igennem moden på en gang skiller sig ud fra mængden og tilslutter sig en social gruppe, nemlig den der følger moden. Moden er således på en gang individualiserende og socialiserende. En pointe, der ikke falder med, at moden i dag siges ikke at være homogeniserende med hensyn til snit, farver osv., idet man stadigt tilslutter sig en socialitet: dem, der er forskellige.

I essayet "Måltidets sociologi" bestemmer Simmel det at spise og drikke som på en gang det mest almene - det skal vi alle - og det mest individuelle: det, du spiser, kan jeg ikke spise. Denne dobbelthed forfølges igennem analysen af måltidet, fx er tallerkenen udtryk for det individualistiske, hvilket modsvarer af et krav om ens tallerkener ved et bord. Det sidste kan synes som en tendentielt outdated iagttagelse, men læg mærke til, at det altid bliver bemærket, hvis ikke alle har samme størrelse tallerken - ofte undskyldende af værten. Simmel peger også på, at bordkonversationen ikke må blive til individuelle dybsindigheder, men bør holde sig til generelle og typisk emner - dvs. give plads til alle. Konversation er interessant som form for samfundsmæssiggørelse, fordi den er indrettet på at gøre plads til personligheden. I konversationen handler det ikke om at forfølge egne interesser eller om at finde en afgørelse på, hvad der er bedst, sandt eller lignende. Det handler om at lade alle præsentere sig - komme til orde - om at lytte med interesse uden at dømme.

I forlængelse heraf ligger Simmels

analyse af selskabeligheden ("Die Geselligkeit" i Simmel 1989-: b.16), som desværre ikke er oversat. Selskabeligheden er socialitet for dens egen skyld og dermed for Simmel en ideel form for samfundsmæssiggørelse. Selskabeligheden udelukker det målrettede og interessebaserede på den ene side og det absolut personlige på den anden. Selskabeligheden reguleres gennem taktfølelsen, hvorved individ og samfund kan respekteres på en gang.

Litteratur

- Frisby, David 1981: *Sociological Impressionism - A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*, London: Heinemann.
- Hansen, Nils Gunder 1991: *Sansernes Sociologi - om Georg Simmel og det moderne*, København: Tiderne Skifter.
- Larsen, Christian Stenbak 1993: "Forligelsen med det sociale - hos de klassiske sociologer Durkheim og Simmel" i Henrik Dahl Jensen og Lotte Broe

(red.) *Årbog for Socialanalytik 1992*, Aarhus Universitetsforlag.

- Simmel, Georg 1917: "Individualismens former" i *Slagmark - Tidsskrift for Idéhistorie* nr. 15, Århus 1990. (Første udgave på dansk i *Spectator - Ugeskrift for Politik og Kultur* 2. årg. nr. 14-15, den 28. januar 1917.)
- Simmel, Georg 1950: *The Sociology of Georg Simmel*, Glencoe: The Free Press. (Oversættelse, redaktion og indledning ved Kurt H. Wolff.)
- Simmel, Georg 1989-: *Gesamtausgabe*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Simmel, Georg 1991: "Hvordan er samfund muligt?" i Lars-Henrik Schmidt (red.) *Det Videnskabelige Perspektiv*, København: Akademisk Forlag.
- Simmel, Georg 1992: "Storbyerne og det åndelige liv" i *K&K 71*, København.
- Ørnstrup, Henrik 1989: *Personligheden og det sociale - En introduktion til Georg Simmel*, Aarhus Universitetsforlag.